

Frälsning och ansvar

Världen är ond, de som leder den har orena motiv, de brukar makt och våld, de använder onda medel, även då de söker goda mål. Men vi, men jag kan nå renheten och godheten genom att övervinna världen, stå utanför, försmå både makten och ansvaret. Denna syn på den enskilda människan och hennes sociala omgivning har i sina många variationer varit ett starkt och ofta dominerande inslag hos religiösa läror och deras förkunnare och anhängare. Den har hos många uttryckt en tvingande, osjälvisk längtan till fulländning, till Guds närhet. Den har hos andra, hos massorna, byggd på tron att denna värld är något likgiltigt, något provisoriskt, nästan ett sken. I ett kommande evigt liv skall en ofantligt rik ersättning beredas dem som varit rättfärdiga under jordelivet. Avkastningen skall bli större än någon procentare här i världen kunnat drömma om. På detta sätt blir rättfärdigheten en förträfflig kapitalplacering, en form av förnuftig ekonomi, den enda förnuftiga ekonomin.

Det finns profana former av denna antisociala, antipolitiska hållning. Politiken innebär ofrånkomligt att nå makt och att bruka makt; i sista instans betyder makten i en stat monopol på bruket av våld i denna stat och möjlighet att med våld värja den mot andra stater. Men våld är något ont, det är vi överens om. Alltså, säger anarkisten och pacifisten, är politiken något ont. Bort med staten, förklarar anarkisten — den mest konsekventa av de båda — ty den är ett organiserat våld; om jag inte lyckas att avskaffa detta onda, måste jag i varje fall ställa mig utanför, undvika det smutsiga hantverket, söka frälsningen för mig själv. Bort med försvaret för min stat, förklarar pacifisten, som bara går halva vägen; om jag inte lyckas, kan jag åtminstone själv nå syndfrihet genom att i förakt avstå från behandling med det orättfärdiga. Ett slags oäkta pacifism, som resonerar på samma sätt som den kristne om ersättningen i himmelriket, tillägger att man på den linjen rent av skall kunna göra en god affär. Kastar du ditt vapen, kastar också fienden sitt, vänder du andra kinden till, får du inte en ny örfil, utan en smekning; med en så frenetisk, så uppjagad optimism söker man försona frälsningstanken med omsorgen om det timliga.

För politiker, för de människor som styr staterna, är dessa lösningar omöjliga. De kan inte, för att i något förändrad form använda Max Webers ryktbara beteckningar, ersätta ansvarsetik med frälsningsetik. De kan inte säga: Låt mig göra det goda, låt mig vara syndfri, även om världen eller mitt folk går under. De bär ansvaret för andra, de har blivit styrande just därför att de velat ha makt och ansvar och därför att — i demokratierna — vanligt folk har litat på dem. De måste vara beredda att bruka även medel som de anser onda, i hopp om att verkningarna blir goda. Vid någon medvetenhet har de klart för sig att det väldiga maskineri av normer och tvångsmedel som kallas stat ständigt, hur ledarna och domarna än är beskaffade, mal fram många orättvisor, gör många misstag, förorsakar många lidanden. Men de är övertygade om att utan staten skulle våldet och ondskan regera utan hämningar och regler, att utan för-

svar för frihet och folkstyrelse skulle tyranniet triumfera.

Att döma mellan dessa former av etik är självfallet omöjligt; man kan tvärtom endast fastslå att världen behöver dem båda och att de för övrigt aldrig är skarpt åtskilda hos enskilda människor; politikern måste ha en droppe av kallelse och utopism, anarkisten och pacifisten behöver ett grand av realism och anpassning för att inte stanna i tystnad och isolering. Kierkegaard och Ibsens Brand kan åberopas av frälsningens män, Lincoln, Gladstone och Franklin Roosevelt av ansvarets bärare; i Strindbergs Mäster Olof, i Gandhis livsverk ser vi striden mellan och sammanvävningen av frälsningens och ansvarets tankar.

Lika lätt är att finna falskmyntare och charlataner inom de båda lägren. Många politiker sviker sin centrala plikt att söka se världen sådan den är och att genom sakligt arbete förbättra den; makten över-skyggar ansvaret, och för att nå och bevara makten gör man affärer i förgyllning och illusionism. Inför de människor åter som säger "världen är låg och dum, inte jag, ansvaret för följderna drabbar inte mig, utan de andra", har jag, skrev Weber, "i nio fall av tio intrycket att jag har att göra med vinnmannor som inte verk-

ligen vet vad de har för sig, utan berusar sig med romantiska sensationer"; den observationen är lika träffande nu som då den gjordes för nära fyrtio år sedan, efter det första världskriget.

Förståeligt men lika fullt fördömligt är att intoleransen, den hätska illviljan mot olik-tänkande, starkt framträder bland dem som tror sig bli skuldlösa genom att förkasta alla onda medel genom att fränsaga sig politiskt ansvar. Medan exempelvis pacifisterna i modern debatt nästan alltid behandlas som rätt-sinniga och hyggliga människor som tänker fel, behandlar de själva sina motståndare som illasinnade och medvetet skurkaktiga; den som är för ett starkt försvar påstås egentligen längta efter krig. Den till helighetskänsla stegrade egen-rättfärdighet som gör sådana tarvligheter förklarliga har utmärkt många religiösa grupper, särskilt under förföljelser; i detta fall odlas den utan alla risker, men martyrinne finns kvar. "Trosföreställningar som pacifism och anarkism, som ytligt sett tycks innebära ett totalt avstående från makt, stimulerar sådana tankevanor", erinrade George Orwell i en artikel 1947. Ty "om man omfattar en tro som tycks vara fri från politikens vanliga smutsighet, måste det väl bevisa att man har rätt? Och ju mera rätt man har, desto mera naturligt är att man skall tvinga alla andra att tänka på samma sätt". Det är en god bild av hur den trångsynta utopismen kan förvandlas till ett vapen i ondskans tjänst.